

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ВЛАСНІСТЮ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ: СУТНІСТЬ І ОСОБЛИВОСТІ

Гринюк Н.А.

Київський національний торговельно-економічний університет

Розглянуто концептуальні засади сутності кооперативної власності. Визначено особливості формування і функціонування власності споживчої кооперації. Обґрунтовано ієрархічно-суб'єктний рівень власності споживчої кооперації. Проаналізовано систему відносин власності в споживчій кооперації. Запропоновано механізм управління елементами права власності в споживчій кооперації.

Ключові слова: споживча кооперація, кооперативна власність, власність споживчої кооперації, рівні власності споживчої кооперації, система відносин власності.

Постановка проблеми. Категорія власності присутня у всіх сферах економічних відносин і в найбільш загальному вигляді характеризує систему відносин між суб'єктами з приводу присвоєння, володіння, користування і розпорядження засобами виробництва та матеріальними і духовними благами, створеними за їх допомогою.

Сукупність форм власності відображає різний ступінь розвитку продуктивних сил і організаційно-економічних відносин, рівень усупільнення виробництва в різних галузях господарства.

Важливе значення в дослідженні питань власності займає «теорія ніш», згідно з якою в умовах ринку та чи інша форма власності буде намагатися зайняти «свою» нішу в тому сегменті ринку, де вона буде найбільш ефективною з економічної точки зору, чим будь яка інша. Іншими словами, для кожної форми власності і її варіантів існує своя «ніша» в задоволенні суспільних потреб у відповідності з критеріями економічної і соціальної ефективності.

Сучасна ринкова економіка – це змішана трисекторна економіка, яка складається з приватного, державного і недержавного некомерційного секторів. Організація третього сектору відіграє все більшу роль у становленні соціально-орієнтованої економіки, оскільки спрямована на розв'язання соціальних проблем суспільства, швидке вирішення яких не під силу державним структурам. Гідне місце серед недержавних некомерційних організацій займає споживча кооперація. І саме власність таких кооперативних організацій слід вважати третьою складовою сучасної економічної системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання кооперативної власності знаходяться в полі зору науковців протягом всього періоду функціонування кооперативної форми господарювання.

Дослідження сутності кооперативної власності займали чинне місце в працях теоретиків кооперативного руху і відображали погляди науковців на роль кооперації в суспільно-економічному житті взагалі.

Аналіз сучасної економічної літератури свідчить про відсутність єдності думок науковців щодо визначення соціально-економічної сутності кооперативної власності.

Певна група дослідників розглядала кооперативну власність як різновид суспільної [1; 2]. Такі погляди сформувалися і утвердилися в період домінування державної власності в економічній системі, за якої всі її форми розглядалися як однотипні і зводилися до державної (загальнонародної) власності.

На нашу думку, таке твердження позбавлено економічної основи і мало скоріше ідеологічне підґрунтя внаслідок ототожнення понять загальнонародної і державної власності.

Загальнонародна власність не є окремою формою власності, це інтегроване поняття і всі існуючі форми власності є частинами загальнонародної власності як всенародного надбання. З огляду на те, що народу (як певному соціуму) належить все, що знаходиться на території країни незалежно від конкретного власника, кооперативна власність безумовно має відноситися до загальнонародної.

Державна ж власність є сукупністю об'єктів, необхідних для функціонування держави (як форми управління процесом суспільного розвитку), володіння, використання і розпорядження якими здійснюється уповноваженими органами влади за дорученням народу. Державна власність, як і всі інші форми є частиною загальнонародної. З таких позицій, кооперативна власність не може мати спільних засад з державною.

В той же час, починаючи з перших років Радянської влади, коли власність споживчої кооперації (єдиної функціонуючої кооперативної форми господарювання на теренах тодішнього СРСР) розглядалася як соціалістична форма господарства і включалася в поняття «державний і кооперативний сектор», а пізніше відносилася до колгоспно-кооперативної власності, держава активно і наполегливо дотримувалася курсу на її злиття з державною власністю.

Певним різновидом вищезазначених поглядів науковців можна вважати думку щодо кооперативної форми власності як перехідної від приватної до суспільної, але за своєю природою ближчої до приватної [3; 4].

Кооперативна власність досить тривалий час вважалася «менш зрілою» в порівнянні з державною, на основі чого була розроблена політика, спрямована на поступове одержавлення кооперації, створення «державно-кооперативної» системи. І дослідження перспектив розвитку кооперативної власності зводилося лише до визначення шляхів її зближення з державною.

Варто наголосити на певній некоректності зіставлення державної і кооперативної власності з позиції будь-якої ієрархії. Зрозуміло, що домінуюче положення державної власності обумовлювалося рівнем усупільнення в країні. Але існування різних рівнів усупільнення передбачає існування різноманітних форм господарської діяльності і використання форм власності, які дозволяють досягти максимального ефекту. З таких позицій, кооперативна форма господарювання є не нижчою по відношенню до державної, а відмінною формою, яка характеризується певними рівнями розвитку продуктивних сил, ступенем розподілу праці і відповідною формою власності.

Ще один погляд на вищеозначену проблему відображає точка зору щодо кооперативної власності як різновиду приватної власності [5-7].

Оскільки в основі кооперативної власності знаходяться індивідуальні інтереси і власність індивідів, які в процесі присвоєння перетворюються в «індивідуально-групових» власників, прихильники цієї теорії визначають кооперативну власність як колективну (групову) форму приватної власності.

На нашу думку, такий підхід значно звужує змістовність категорії кооперативна власність, оскільки розглядає її тільки як суму власності індивідів. Виникнення кооперативної власності як самостійного економічного явища є результатом утворення колективного інтересу. Саме поєднання особистих і колективних інтересів є принциповою відмінністю кооперативної власності від приватної.

Заслужує на увагу позиція науковців, які розглядають кооперативну власність як колективно-дольову [8-10], тобто власність колективного суб'єкту, де частка кожного члена колективу юридичної особи закріплюється у вартості колективного майна (але не є часткою у праві власності). Тому, на їх думку, кооперативна власність не може розглядатися як різновид приватної або державної власності і має позиціонуватися як самостійна по відношенню до них.

Не заперечуючи раціональність такого підходу, слід зауважити, що в такому випадку втрачаються приватні засади утворення кооперативної власності.

З огляду на неоднозначність трактування категорії «кооперативна власність» і практичну відсутність в останні роки наукових публікацій з питань управління власністю споживчої кооперації **метою статті** є дослідження особливостей власності споживчої кооперації з ціллю забезпечення ефективності управління нею в сучасних умовах господарювання.

Виклад основного матеріалу. Власність – це не просто надбання, майно, а форма суспільних відносин, що обумовлюється походженням та економічним змістом всіх складових процесу її функціонування.

Згідно з класичним підходом до побудови системи відносин власності в її складі виділяють три основні елементи, єдність яких і формує зміст поняття власність:

- суб'єкти власності – фізичні і юридичні особи, які мають право власності;
- об'єкти власності – ресурси і результати їх використання;
- право власності (спосіб присвоєння) – юридично оформлені норми і порядок привласнення, володіння, розпорядження і користування об'єктами власності (право першого елемента тріади по відношенню до другого).

Насамперед, однією з особливостей власності споживчої кооперації є ієрархічний рівень формування власності, який визначається рівнем суб'єкта, що здійснює визначені законодавством права (рис. 1).

Таким чином, власність споживчої кооперації слід вважати багатосуб'єктним складноструктурованим економічним феноменом, дослідження якої передбачає її розгляд як сукупності

взаємопов'язаних і взаємодіючих елементів. Найважливішою властивістю структури у кожного елемента дозволяє говорити про множинність відносин власності в системі споживчої кооперації.

З огляду на це, на нашу думку, ще однією особливістю власності споживчої кооперації є відмінності в механізмі її утворення на різних ієрархічних рівнях, що обумовлює визначення форми власності.

Загальносистемна і регіональна власність споживчої кооперації, яка складається з власності членів-юридичних осіб і їх спільної власності (як результату господарювання) безумовно може бути віднесена до форми колективної власності, чого не можна сказати про власність первинної ланки – споживчого товариства.

Первинний капітал споживчого товариства утворюється внаслідок об'єднання невеликих приватних капіталів індивідів, і, відповідно, власність має приватний характер. Спільна власність споживчого товариства утворюється за рахунок виробничого споживання частини чистого доходу тільки після першого кругообігу первинного (пайового) капіталу.

Таким чином, у відтворювальному процесі власність споживчого товариства розподіляється на дві складові, які різняться як за черговістю утворення (первинна власність – пайовий капітал, прирощена власність – спільний капітал), так і за формами власності (первинний капітал – приватна власність, прирощений капітал – спільна власність).

В процесі подальшого кругообігу ці дві частини власності продовжують функціонувати відокремлено, маючи свої виокремлені цілі і механізми управління ними.

Принципова відмінність власності споживчого товариства полягає в результатах впливу його діяльності на зміну величини власності: в процесі кругообігу капіталу відбувається прирощення консолідованої (спільної) власності, в той час як первинний (пайовий) капітал не збільшується.

З урахуванням вищезазначених особливостей, власність споживчого товариства не зовсім коректно вважати формою колективної власності, оскільки як в механізмі її формування, так і функціонування зберігається обособленість приватних засад.

На нашу думку, власність споживчого товариства – це система економічних відносин, які виникають між суб'єктами власності з приводу формування і управління його капіталом (майном) на правах приватно-спільної власності.

В свою чергу форма власності обумовлює і особливості управління нею, які в узагальненому вигляді можна визначити загальновідомою тріадою прав власності (володіння, користування, розпорядження).

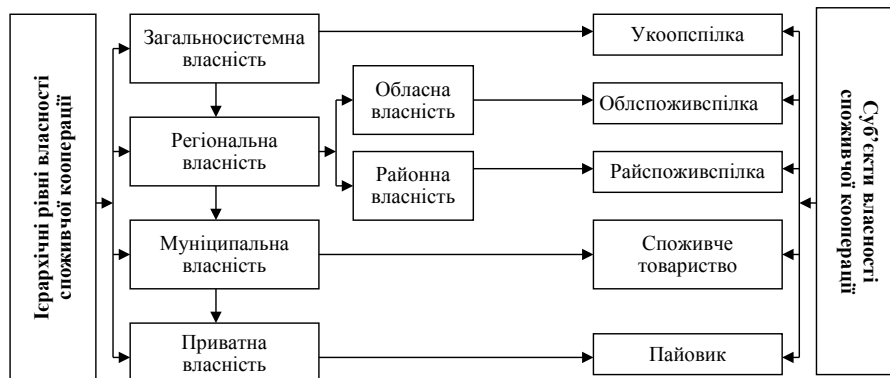

Рис. 1. Ієрархічно-суб'єктні рівні власності споживчої кооперації

Джерело: розроблено автором

Не вдаючись до дискусій стосовно правомірності використання термінів «власність»/«право власності» і думок науковців стосовно їх змістовності (закінчуючи «гучком прав»), на нашу думку, моменти володіння, користування і розпорядження розкривають економічний зміст категорії «власність», а їх розгляд в межах реалізації відносин власності дозволяє відобразити особливості управління власністю споживчої кооперації.

Власність споживчої кооперації відрізняється різними позиціями всіх суб'єктів, відкритістю для участі, демократичними засадами управління і контролю.

Насамперед, особливістю відносин власності в споживчій кооперації є наявність сукупності взаємовідносин між ієрархічно-побудованими групами суб'єктів власності, що відображається на формуванні системи управління відносинами власності (табл. 1).

Встановлені права власності породжують позитивні і негативні стимули, впливаючи на поведінку суб'єктів економічних відносин.

Таким чином, жоден із чотирьох структуровано-підпорядкованих категорій власників в споживчій кооперації не має повних повноважень, але кожен суб'єкт власності має свою зону впливу і відповідальності в процесі реалізації відносин власності.

Унікальністю споживчої кооперації можна вважати те, що стійкість системи створює саме баланс відносин власності між всіма її суб'єктами. А криза у функціонуванні виникає у разі порушення балансу відносин власності, коли один з елементів організаційної структури (частіше регіональні спілки) утискають права окремих суб'єктів (частіше – пайовиків).

Особливості структури власності споживчої кооперації обумовлюють необхідність дослідження всього спектру відносин, які виникають між суб'єктами.

Відносини володіння власності – це майновий (економічний) фундамент для отримання суб'єктами власності зиску від використання власності в майбутньому. Відносини володіння реалізуються раціонально, якщо вони забезпечують ефективність членства і економічну вигоду всіх груп впливу і одночасно підвищують ефективність господарської діяльності всіх ланок системи.

Особливість відносин володіння власністю споживчої кооперації полягає в тому, що суб'єкти економічних відносин здійснюють це право на дохід з консолідованої власності диференційовано, в залежності від реального впливу кожної групи суб'єктів власності у відповідності до економічної участі кожного конкретного члена об'єднання. Механізм права володіння мотивує всі групи власників споживчої кооперації в прирощенні і ефективному використанні консолідованого капіталу та в прирощенні неподільної власності.

Відносини користування власністю характеризують можливість отримання найбільшої користі від наявної власності. Механізм користування власністю означає ефективне використання об'єктів кооперативної власності, збільшення обсягів діяльності, доходів і прибутку з метою задоволення матеріальних і інших потреб учасників.

Слід зазначити, що відносини користування власністю споживчої кооперації не виділяють кооперативних суб'єктів з ряду суб'єктів других форм власності стосовно методів і механізмів отримання доходів, але кардинально відрізняються від них по цілях, умовах, механізмах розподілу доходів.

Саме кумулятивна реалізація відносин володіння і користування забезпечує доходи всім суб'єктам власності споживчої кооперації (табл. 2).

Механізм управління відносинами користування власністю має сприяти підвищенню результативності і ефективності використання об'єктів власності.

Відносини розпорядження відображають можливість суб'єктів визначити кінцеву долю свого майна. В споживчій кооперації всі суб'єкти власності обмежені в цих правах. Але саме такий механізм створює умови вирішувати долю власності на основі системного підходу з урахуванням можливості її збереження для майбутніх поколінь. Механізм управління відносинами розпорядження власністю має на меті збереження власності на всіх рівнях та забезпечення внутрішнього контролю за її рухом.

Особливості формування і структури власності споживчої кооперації обумовлюють необхідність розробки механізмів для управління окремими елементами права власності (табл. 3).

Таблиця 1

Система відносин власності в споживчій кооперації

Права власності	Суб'єкти кооперативної власності			
	Пайовики	Споживче товариство	Спілка споживчих товариств	Система в цілому
Володіння	+	+	+	
Користування		+	+	
Розпорядження	+		+	+

Джерело: розроблено автором

Таблиця 2

Види доходів суб'єктів власності споживчої кооперації

Суб'єкти кооперативної власності	Види доходів
Пайовики	- дивіденди на пайовий внесок; - кооперативні виплати залежно від участі у фінансово-господарській діяльності.
Споживче товариство	- доходи на покриття всіх платежів, затрат і прибуток для формування всіх необхідних фондів
Спілка споживчих товариств	- відрахування у відповідності з установчим договором на відшкодування витрат по консолідованій діяльності (консультаційні послуги, представництво в органах влади, управління, захист інтересів учасників, навчання, підвищення кваліфікації).

Джерело: розроблено автором

Механізм управління елементами права власності в споживчій кооперації

Складові відносин власності	Мета управління	Шляхи реалізації
1. Формування	1. Підвищення інвестиційної привабливості пайового фонду.	1. Зростання чисельності пайовиків. 2. Оптимізація розміру пайового внеску.
	2. Збільшення консолідованої власності.	Підвищення ефективності використання власності.
2. Володіння	Мотивація суб'єктів економічних відносин	Юридичне закріплення права володіння власністю.
3. Користування	1. Досягнення статутних цілей споживчої кооперації.	Забезпечення ефективного використання власності, збільшення обсягів діяльності.
	2. Збільшення доходів різних суб'єктів власності.	Використання власності для підприємницької діяльності.
4. Розпорядження	Забезпечення збереження кооперативного майна для майбутніх поколінь.	Створення і нарощення неподільної частини спільної власності.

Джерело: розроблено автором

Головне завдання управління власністю споживчої кооперації полягає в упорядкуванні відносин власності, відродженні реальних власників кооперативного майна, економічно зацікавлених в його збереженні, прирощенні і ефективному використанні.

Висновки і пропозиції. Власність споживчої кооперації є системною складно структурованою багатоаспектною формою економічних відносин між суб'єктами власності, заснованою на ієрархічності її формування, володіння, використання і розпорядження.

Кооперативна власність підвищує зацікавленість членів суспільства в результатах своєї діяльності, чого не може забезпечити державна форма власності. Спільність індивідуальних і колективних інтересів вигідно відрізняє відносини кооперативної власності від приватної, хоча слід зазначити, що за мотиваційною складовою приватна власність децю вище кооперативної.

Виконуючи соціальні функції в трисекторній економіці, кооперативна власність виступає її необхідним елементом, рівноправним по відношенню до інших форм.

Список літератури:

- Колганов, А. И. Деформация производственных отношений социализма. Природа, причины, пути преодоления [Текст] / А. И. Колганов. – М., 1989. – 218 с.
- Шкрелов, В. П. Метод исследования собственности в «Капитале» К. Маркса [Текст] / В. П. Шкрелов. – М.: Изд-во Московского ун-та, 1993. – С. 244-257.
- Зяблюк, Р. И. Формы собственности и подъем экономики России [Текст] / Р. И. Зяблюк // Экономист. – 2009. – № 7. – С. 70-78.
- Бузгалин, А.В. Эволюция отношений собственности (становление смешанной экономики // Экономика переходного периода / Под ред. В.В. Радаева, А.В. Бузгалина [Текст] / А.В. Бузгалин. – М.: Изд-во МГУ, 2005. – 314 с.
- Дахов, И.Г. Развитие кооперативов в странах СНГ: проблемы и перспективы [Текст] / И.Г. Дахов. – М.: Изд-во МГУ, 2012. – 383 с.
- Мизес, Людвиг фон. Человеческая деятельность. Трактат по экономической теории / Пер. с 3-его испр. англ. изд. В.А. Куряева [Текст] / Людвиг фон Мизес. – М.: ОАО НПО «Экономика», 2000. – 878 с.
- Собственность в системе социально-экономических отношений: теоретико-методологические и институциональные аспекты: Монография / Под ред. В.И. Жукова [Текст] / В.И. Жуков. – М.: Российский гос. социальный ун-т, 2005. – 512 с.
- Гаврилко, Н.Н. Кооперативные формы хозяйствования в условиях становления рыночной экономики [Текст] / Н.Н. Гаврилко. – М., 2010. – 410 с.
- Современные проблемы экономики России: Коллективная монография / Под ред. И.В. Крысиной, В.Л. Сидниной, А.В. Шишкина [Текст] / И.В. Крысина. – Саратов: Изд-во Саратов АУ, 2003. – 539 с.
- Угрюмова, Е.В. Нормативно-правовой механизм сохранения кооперативной собственности [Текст] / Е.В. Угрюмова // Вестник БУПК. – 2010. – № 1. – С. 11-18.

Гринюк Н.А.

Киевский национальный торгово-экономический университет

СИСТЕМА УПРАВЛЕНИЯ СОБСТВЕННОСТЬЮ ПОТРЕБИТЕЛЬСКОЙ КООПЕРАЦИИ: СУЩНОСТЬ И ОСОБЕННОСТИ

Аннотация

Рассмотрены концептуальные основы сущности кооперативной собственности. Определены особенности формирования и функционирования собственности потребительской кооперации. Обоснован иерархически-субъектный уровень собственности потребительской кооперации. Проанализирована система отношений собственности в потребительской кооперации. Предложен механизм управления элементами права собственности в потребительской кооперации.

Ключевые слова: потребительская кооперация, кооперативная собственность, собственность потребительской кооперации, уровни собственности потребительской кооперации, система отношений собственности потребительской кооперации.

Hrynyuk N.A.

Kiev National University of Trade and Economics

SYSTEM MANagements BY PROPERTY OF CONSUMER CO-OPERATION: ESSENCE AND FEATURES

Summary

Conceptual bases of essence of co-operative. The features of forming and activity property of consumer co-operation are certain. The hierarchically-subject level of property of consumer co-operation is reasonable. The system of relations of property is analysed in consumer co-operation. A management mechanism offers by the elements of right of ownership in consumer co-operation.

Keywords: consumer co-operation, co-operative property, property of consumer co-operation, levels of property of consumer co-operation, system of relations of property of consumer co-operation.